

Monika Sadowska

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Tłumacz w postępowaniu karnym w ustawodawstwie polskim i rosyjskim – wybrane aspekty

Streszczenie

Prawo do rzetelnego procesu jest fundamentalnym prawem każdej osoby. W przypadku osób niewładających językiem postępowania, gwarantem przestrzegania powyższego prawa jest m.in. obecność odpowiednio przygotowanego tłumacza. Ze względu na tak istotną rolę tłumacza, w niniejszym artykule podjęto próbę porównania wybranych aspektów dotyczących jego osoby w postępowaniu karnym, w tym karnym sądowym na gruncie ustawodawstwa polskiego i rosyjskiego. Wskazano m.in. na odpowiedzialność tłumacza, jego prawa i obowiązki, wiedzę i kompetencje, które musi posiadać oraz dostępne narzędzia, które pozwolą mu kształtować niezbędne umiejętności.

Słowa kluczowe: tłumacz, postępowanie karne, regulacje prawne, odpowiedzialność, kształtowanie kompetencji

Prawo do rzetelnego procesu jest fundamentalnym prawem każdej osoby w demokratycznym państwie prawa. Owo sformułowanie jest kwintesencją norm, zasad, które zgodnie ze słowami Łukasza Laska „winny być nie tylko deklarowane przez państwo, ale przede wszystkim, urzeczywistnione w codziennej praktyce wymiaru sprawiedliwości” (Lasek, online). Filarem, na którym opiera się zasada rzetelności procesu sądowego zarówno na gruncie polskiego, jak i rosyjskiego prawodawstwa, jest ustawa zasadnicza, mająca najwyższą moc prawną w systemie źródeł prawa w państwie. W art. 45 Konstytucji RP jest mowa, iż „każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd”, natomiast art. 46 Konstytucji FR stanowi, że każdy ma zagwarantowaną ochronę sądową jego praw i wolności. Prawo do rzetelnego procesu jest również przedmiotem regulacji *Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, która została ratyfikowana przez Polskę w 1993 r., a przez Rosję w 1998 r. Artykuł 6 przedmiotowego aktu gwarantuje każdemu „prawo

do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzygnięciu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej (...). Każdy oskarżony o popełnienie czynu zagrożonego karą ma co najmniej prawo do: a) niezwłocznego otrzymania szczegółowej informacji w języku dla niego zrozumiałym o istocie i przyczynie skierowanego przeciwko niemu oskarżeniu (...), e) korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli nie rozumie lub nie mówi językiem używanym w sądzie¹. Na prawo do rzetelnego procesu zgodnie z ww. aktem składają się m.in.:

1. zasada równości praw stron w procesie,
2. zasada aktywnego udziału stron w postępowaniu,
3. prawo do informacji prawnej, w tym prawo do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli oskarżony nie włada językiem używanym w postępowaniu.

Zgodnie z ostatnią z wyżej wymienionych zasad każdy ma bezwzględne prawo do otrzymania informacji w języku dla niego zrozumiałym. Należy przyznać, iż gwarancja ta jest kluczowa, ponieważ od jej realizacji uzależniona jest możliwość skorzystania z pozostałych praw, a przede wszystkim z prawa do aktywnego udziału strony w postępowaniu, w tym z prawa do obrony.

Regulacje określające język, w którym prowadzone jest postępowanie, a także udział tłumacza w postępowaniu karnym, w tym karnym sądowym są zawarte w licznych aktach normatywnych. Zgodnie z *Ustawą z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych RP* (Dz. U. 2001 nr 98 poz. 1070) językiem urzędowym przed sądami jest język polski. Osoba niewładająca w wystarczającym stopniu językiem polskim ma prawo do występowania przed sądem w znanym przez nią języku i bezpłatnego korzystania z pomocy tłumacza (art. 5 § 1 i 2). W myśl przepisów aktów normatywnych FR, uwzględniających federalny ustrój państwa², postępowanie karne sądowe może odbywać się zarówno w języku rosyjskim, jak i w językach urzędowych republik wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej. Wyjątek stanowią postępowania przed Sądem Najwyższym i sądami wojskowymi, które prowadzone są wyłącznie w języku rosyjskim (art. 18 k.p.k. FR).

¹ Analogiczne prawa przysługują również podejrzanemu i obwinionemu o popełnienie wykroczenia.

² Każda z republik FR ma własną konstytucję i ustawodawstwo. Niemniej jednak w myśl art. 76 część 5 i 6 Konstytucji FR, ustawy oraz inne normatywne akty prawne podmiotów FR nie mogą być sprzeczne z ustawami federalnymi uchwalonymi zgodnie z częścią 1 i 2 niniejszego artykułu.

Zgodnie z *Kodeksem postępowania karnego RP* (Dz. U. 1997 nr 89 poz. 555) oskarżony ma zapewnione prawo do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli nie włada w wystarczającym stopniu językiem polskim (art. 72 § 1). W myśl k.p.k. obecność tłumacza należy zapewnić również wówczas, gdy zachodzi potrzeba przesłuchania osoby niewładającej językiem polskim lub gdy należy przełożyć na język polski pismo sporządzone w języku obcym lub odwrotnie albo zapoznać strony z treścią przeprowadzanego dowodu (art. 204 § 1 i § 2). Przy czym, zgodnie z twierdzeniem P. Hofmańskiego, E. Sadzik, K. Zgryzek, osobą niewładającą językiem polskim jest zarówno ta, która nie zna czynnie tego języka³, jak i ta, niewykazująca biernej jego znajomości⁴, tzn. niewystarczająco rozumie treści do niej kierowane w danym języku lub z niewystarczającą precyzją jest w stanie wyrazić swe myśli (Hofmański 2011, I: 1175). W danej sytuacji wezwanie tłumacza ma charakter bezwarunkowy. Nie można odstąpić od tego obowiązku. W myśl *Kodeksu postępowania karnego FR* uczestnicy postępowania karnego, niewładający lub władający w niewystarczającym stopniu językiem, w którym prowadzone jest postępowanie, powinni zostać pouczeni o swoich prawach, m.in. do składania oświadczeń, wyjaśnień i zeznań, składania wniosków i skarg, do zapoznania się z aktami sprawy karnej, do występowania w sądzie w języku ojczystym bądź innym języku, którym władają, a także do bezpłatnej pomocy tłumacza. Ponadto, gdy istnieje konieczność wręczenia osobie podejrzanej, podejrzanemu, oskarżonemu lub innym uczestnikom postępowania karnego określonych dokumentów, muszą one zostać przetłumaczone na język ojczysty danego uczestnika postępowania karnego lub na język, którym on włada (art. 18 k.p.k. FR). Na uwagę zasługuje fakt, że w postępowaniu karnym zarówno na gruncie polskiego, jak i rosyjskiego ustawodawstwa nie jest wymagane posługiwanie się językiem ojczystym wypowiedających się osób. Może to być dowolny język, którym władają uczestnicy postępowania.

Rola tłumacza w postępowaniu karnym, w tym karnym sądowym w RP jest określona zarówno w prawie krajowym, jak i międzynarodowym⁵ oraz

³ Czynna znajomość języka – umiejętność posługiwania się językiem w mowie i w piśmie (cyt. za SJP PWN, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/czynna%20znajomo%C5%9B%C4%87%20j%C4%99zyka.html>), dostęp: 17.05.2018.

⁴ Bierna znajomość języka – taka znajomość języka obcego, która wiąże się z dobrym rozumieniem tekstów i wypowiedzi powstających w tym języku, ale małymi umiejętnościami tworzenia wypowiedzi pisanych i mówionych (cyt. za WSJP; http://www.wsjp.pl/index.php?id_hasla=3630), dostęp: 17.05.2018.

⁵ W *Kodeksie tłumacza przysięgłego z komentarzem* znajduje się wyczerpujący katalog aktów prawnych i umów międzynarodowych, regulujących udział tłumacza przysięgłego w postępowaniu karnym, sądowym i administracyjnym, a także stanowiących o jego statusie (s. 179–192).

europejskim⁶, z których wynika, iż tłumacz jest gwarantem rzetelności postępowania, a także stoi na straży przestrzegania praw człowieka. Ze względu na tak istotną rolę tłumacza w polskim ustawodawstwie istnieje wiele przepisów, których celem jest przestrzeganie przez tłumaczy zasad etyki zawodowej. Stąd też w *Kodeksie karnym RP* figuruje następujący przepis „kto, jako biegły, rzeczoznawca lub tłumacz, przedstawi fałszywą opinię, ekspertyzę lub tłumaczenie mające służyć za dowód w postępowaniu sądowym lub w innym postępowaniu prowadzonym na podstawie ustawy podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10” (art. 233 § 4 k.k.). Na gruncie rosyjskiego ustawodawstwa również istnieją rozwiązania prawne, których celem jest czuwanie nad prawidłowością i rzetelnością tłumaczenia, a także nad zachowaniem w tajemnicy danych, informacji uzyskanych przez tłumacza podczas tłumaczenia wykonywanego w toku postępowania przygotowawczego⁷. Artykuł 307 *Kodeksu karnego FR* mówi o sankcjach karnych, którym może podlegać tłumacz za świadome wykonanie nieprawidłowego tłumaczenia [заведомо неправильный перевод]. Tłumacz za popełnienie wyżej wymienionego czynu może, m.in., podlegać karze aresztu na okres do trzech miesięcy. Należy podkreślić, że zgodnie z *Kodeksem karnym FR* karze podlega jedynie tłumacz, który działał umyślnie, tj. świadomie wykonał nieprawidłowe tłumaczenie. Na gruncie polskiego prawodawstwa karze podlega również osoba, która wykonała fałszywe tłumaczenie nieumyślnie, gdy naraziła na istotną szkodę interes publiczny. Sankcja prawna w stosunku do takiej osoby może wynosić do trzech lat pozbawienia wolności (art. 233 § 4a k.k. RP). Tłumacz, który działał umyślnie, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10 (art. 233 § 4 k.k. RP).

Z uwagi na szczególny charakter postępowania karnego, w tym karnego sądowego z punktu widzenia istoty rozstrzyganych kwestii, na tłumacza powołanego do udziału w takiego typu postępowaniu, polski ustawodawca nałożył pewne obostrzenia. Co do zasady powinien nim być bądź tłumacz przysięgły, bądź w określonych przypadkach tłumacz *ad hoc*. W art. 2 *Ustawy o zawodzie tłumacza przysięgłego RP* (Dz. U. 2004 nr 273 poz. 2702) zostały uregulowane wszelkie wymogi, które musi spełniać tłumacz przysięgły, począwszy od obywatelstwa, poprzez jego sytuację prawną, wykształcenie itp., a skończywszy na konieczności złożenia z wynikiem pozytywnym „egzaminu na tłumacza

⁶ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/64/UE z dnia 20 października 2010 r. w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego w postępowaniu karnym (Dz. U. L142/1).

⁷ Patrz art. 307 i art. 310 k.k. FR.

przysięgłego⁸. W myśl art. 6 ww. aktu, prawo wykonywania zawodu tłumacza przysięgłego nabywa się po złożeniu ślubowania i wpisaniu na listę tłumaczy przysięgłych⁹. Wyżej przytoczona ustawa nakłada na tłumacza przysięgłego wiele obowiązków, m.in. wykonywania powierzonych mu zadań ze szczególną starannością i bezstronnością, zgodnie z zasadami wynikającymi z przepisów prawa, zachowania w tajemnicy faktów i okoliczności, z którymi zapoznał się w związku z tłumaczeniem, doskonalenia kwalifikacji zawodowych. Ponadto tłumacz przysięgły nie może odmówić wykonania tłumaczenia w postępowaniu prowadzonym na podstawie ustawy, na żądanie sądu, prokuratora, policji oraz organów administracji publicznej, chyba że zachodzą szczególnie ważne przyczyny uzasadniające odmowę (art. 15 ustawy o zawodzie tłumacza przysięgłego). Możliwość powoływania tłumacza *ad hoc* wynika z art. 195 *Kodeksu postępowania karnego RP* w związku z art. 204 § 3 k.p.k. Może nim być każda osoba, o której wiadomo, że ma odpowiednią wiedzę w danej dziedzinie. Często są to tłumacze języków rzadkich lub posiadający wiedzę specjalistyczną. Zgodnie z art. 1 ust. 2 *Ustawy o zawodzie tłumacza przysięgłego RP* przepisów ww. aktu nie stosuje się w odniesieniu do tłumaczy języka migowego i innych systemów komunikacji niebędących językami naturalnymi, dlatego też tego typu specjaliści również będą powoływani *ad hoc*. Wobec nich stosuje się odpowiednio przepisy o biegłych.

Na gruncie rosyjskiego prawodawstwa nie ma instytucji tłumacza przysięgłego¹⁰. Ustawodawca co prawda podkreślił szczególnie charakter postępo-

⁸ Egzamin na tłumacza przysięgłego przeprowadzane są przez Ministerstwo Sprawiedliwości od 2005 r. Dopiero od tego momentu kandydaci zanim otrzymają uprawnienia TP muszą wykazać się umiejętnością tłumaczenia tekstów prawnych, w tym procesowych i sądowych. Wcześniej to prezesi sądów okręgowych (wówczas „wojewódzkich”) ustanawiali TP po przedstawieniu dyplomu ukończenia studiów filologicznych. Jedynie w niektórych przypadkach nadanie uprawnień tłumacza przysięgłego było poprzedzone weryfikacją kompetencji przyszłych adeptów zawodu poprzez przeprowadzenie egzaminu.

⁹ Obecnie w Polsce jest ok. 10 000 tłumaczy przysięgłych (<https://bip.ms.gov.pl/pl/rejestry-i-ewidencje/tlumacze-przysiegli/lista-tlumaczy-przysieglych/search.html>), dostęp: 05.03.2019..

¹⁰ Dnia 20 grudnia 2016 r. przez Radę Federacji zostało zorganizowane wysłuchanie parlamentarne na temat „15 lat od dnia przyjęcia *Kodeksu postępowania karnego Federacji Rosyjskiej*: strategia doskonalenia praworządności w prawie karnym”. Podczas sesji szczególną uwagę poświęcono projektowi utworzenia w Rosji instytucji tłumacza sądowego (przysięgłego). Projekt został opracowany przez Związek Tłumaczy Rosji. Temat wywołał duże zainteresowanie wśród uczestników przedsięwzięcia, a jego założenia zostały włączone do końcowych rekomendacji.

Inicjatywa ta zrodziła się ponad trzy lata temu. W grudniu 2014 r. spośród członków Związku Tłumaczy Rosji została wyłoniona grupa inicjatorska, która za cel obrała opracowanie projektu wniesienia zmian do różnych aktów prawnych FR w związku z postulowanym przez Związek utworzeniem instytucji tłumacza sądowego. Efektem pracy grupy jest projekt przepisów regulujących pracę tłumacza sądowego, w którym m.in. zawarte są warunki nabywania uprawnień, okoliczności wpływające na zawieszenie lub utratę uprawnień wykonywania zawodu, status →

wań karnych — wykaz wymogów, które musi spełniać tłumacz powołany do tłumaczenia w postępowaniu karnym jest inny niż ten, który kierowany jest do tłumaczy świadczących usługi chociażby w toku postępowań w sprawach o wykroczenia¹¹. W myśl art. 59 k.p.k. FR tłumaczem w postępowaniu karnym, w tym karnym sądowym może być osoba biegle władająca językiem, którego znajomość jest niezbędna do wykonania tłumaczenia. Pojęcie biegłej znajomości języka jest jednak bardzo nieprecyzyjne. Nie wskazano wyznaczników, na podstawie których można byłoby zweryfikować poziom znajomości języka niezbędnego do wykonania tłumaczenia ani organu, który mógłby tego dokonać. Pominięto również kwestie związane ze znajomością terminologii specjalistycznej, wszak nie każdy, kto nawet biegle zna język obcy, swobodnie posługuje się terminologią specjalistyczną. Trudno zatem nie zgodzić się z Iszmuchamietowem, który również skrytykował wskazaną w art. 59 k.p.k. FR definicję jako zbyt mało precyzyjną. Zadaje on pytanie, jak należy rozumieć pojęcie biegłej znajomości języka — czy ustawodawca miał na myśli jedynie znajomość języka w mowie, czy może w mowie i w piśmie? Iszmuchamietow podnosi również zarzut, że brak jest dogłębnego wskazania wymogów, które obligatoryjnie powinien spełniać tłumacz. Sam proponuje, aby przyjąć koncepcję, według której tłumaczem w postępowaniu karnym sądowym może być osoba niezainteresowana rozstrzygnięciem sprawy, znająca język niezbędny do wykonania tłumaczenia, biegle władająca językiem zarówno w mowie, jak i w piśmie lub władająca językiem migowym, powoływana na dowolnym etapie postępowania sądowego w celu zapewnienia prawa danej osoby do posługiwania się językiem ojczystym bądź językiem, którym władają (Ишмухаметов 2006: 150–151).

Zagadnieniu udziału tłumacza w postępowaniu karnym, w tym karnym sądowym dużo uwagi poświęcił Grinienko. Wśród wymogów, które powinna spełniać osoba dokonująca przekładu, słusznie wskazuje on także na kompetencje tłumaczeniowe, gdyż jak trafnie zauważa, nie każdy, kto zna język, potrafi tłumaczyć (Гриненко 2001: 200). Należy zauważyć, że postulaty, o których

tłumaczy sądowych, zasady wykonywania tłumaczeń, sposób ich poświadczania i rejestrowania, prawa i obowiązki tłumaczy, ich odpowiedzialność, sposób sprawowania kontroli nad działalnością tłumaczy, zapewnienie tłumaczom bezpieczeństwa. Szczególny nacisk położono na konieczność stworzenia jednolitego wykazu, w którym będą znajdowały się dane tłumaczy sądowych, a także na konieczność weryfikacji wiedzy i umiejętności przyszłych adeptów zawodu poprzez przeprowadzanie egzaminu, zdanie którego ma być warunkiem niezbędnym do otrzymania uprawnień do wykonywania zawodu. Projekt ten po raz pierwszy zaprezentowany został w lipcu 2015 r. podczas VIII Letniej Szkoły Przekładu Związku Tłumaczy Rosji.

¹¹ W art. 25.10 części 1 kodeksu wykroczeń FR jest mowa, iż w charakterze tłumacza może być powołana dowolna osoba pełnoletnia niezainteresowana rozstrzygnięciem sprawy, władająca językami niezbędnymi do tłumaczenia w postępowaniu w sprawie o wykroczenie (...) (patrz. art. 25.10 część 1 *Kodeksu wykroczeń FR*), natomiast zgodnie z art. 59 k.p.k. FR tłumaczem może być osoba biegle władająca językiem, którego znajomość jest niezbędna do wykonania tłumaczenia.

mówi Iszmuchamietow, ponieważ są uwzględnione w *Kodeksie postępowania karnego FR*. Ich realizacja wynika z art. 61 i art. 69, zgodnie z którymi strony mogą wnioskować o wyłączenie tłumacza od udziału w sprawie, gdy jest on m.in. pokrzywdzonym, powodem, pozwanym bądź świadkiem w danej sprawie karnej, gdy był ławnikiem, biegłym, świadkiem przybranym, protokołan-tem, obrońcą, przedstawicielem ustawowym osoby podejrzanej, podejrzanego, oskarżonego, pełnomocnikiem pokrzywdzonego, powoda bądź pozwanego, gdy jest bliskim krewnym, krewnym lub osobą bliską¹² któregośkolwiek z uczestników postępowania w sprawie karnej, a także gdy istnieją inne okoliczności dające podstawy przypuszczać, że tłumacz pośrednio bądź bezpośrednio może być zainteresowany rozstrzygnięciem danej sprawy karnej. Na uwagę zasługuje to, że w przypadku stwierdzenia niekompetencji tłumacza, wniosek o jego wyłączenie od udziału w sprawie może zgłosić nie tylko strona, ale i świadek, biegły¹³, ekspert¹⁴. W Polsce w odniesieniu do tłumaczy stosuje się odpowiednio przepisy o biegłych. Przesłanki wyłączenia tłumacza od udziału w postępowaniu karnym wymienione są w art. art. 178 k.p.k. RP, 182 k.p.k. RP, 185 k.p.k. RP, natomiast w art. 40 § 1 pkt. 1–3 i 5 k.p.k. RP przytoczone są okoliczności wyłączenia tłumacza z mocy prawa, w myśl których tłumacz w ogóle nie powinien być powołany do udziału w postępowaniu. Zgodnie z ww. podstawą prawną tłumaczem nie może być m.in. obrońca oskarżonego, zarówno obecny, jak i wykonujący obowiązki obrońcy poprzednio, osoba, która udzielała porady prawnej, osoba najbliższa, osoba pozostająca z oskarżonym w szczegól- nie bliskim stosunku osobistym, osoba, której sprawa bezpośrednio dotyczy, małżonek strony lub pokrzywdzonego albo ich obrońcy, pełnomocnika lub przedstawiciela ustawowego albo osoba, która pozostaje we wspólnym pożyciu z jedną z tych osób, krewny lub powinowaty w linii prostej, a w linii bocznej aż do stopnia pomiędzy dziećmi rodzeństwa osób wymienionych w art. 40 § 1 pkt. 2 k.p.k. RP, tj. strony, pokrzywdzonego, ich obrońcy, pełnomocnika, przedsta- wiciela ustawowego (...).

¹² W art. 5 k.p.k. FR znajduje się zamknięty katalog osób zaliczanych do bliskich krewnych, a także definicje terminów „krewny” oraz „osoba bliska”.

¹³ Osoba posiadająca wiedzę specjalistyczną, powołana w trybie określonym przepisami k.p.k. w celu przeprowadzenia ekspertyzy sądowej i sporządzenia opinii; jego kompetencje zostały określone w art. 57 k.p.k. FR; ros.: *эксперт*.

¹⁴ Osoba posiadająca wiedzę specjalistyczną, powoływana do udziału w czynnościach procesowych w trybie określonym przepisami k.p.k. w celu okazania wsparcia w wykryciu, zabezpiecze- niu, zatrzymaniu przedmiotów i dokumentów, wykorzystaniu środków technicznych w badaniu materiałów zgromadzonych w toku postępowania karnego, formułowaniu pytań kierowanych do biegłego, a także w celu wyjaśnienia stronom i sądowi kwestii, wchodzących w zakres jego kom- petencji zawodowych; jego kompetencje zostały określone w art. 58 k.p.k. FR; ros. *специалист*.

W celu zapewnienia wysokiej jakości usług, tłumacz w Polsce dysponuje określonymi prawami, m.in. ma prawo odmówić tłumaczenia, jeśli przekracza ono zakres jego wiedzy, bądź jeżeli proponowany termin uniemożliwia mu jego rzetelne wykonanie, bądź jeśli nie pozwalają mu na to uprzednio podjęte zobowiązania – nawet pomimo nałożonego art. 15 *Ustawy o zawodzie tłumacza przysięgłego RP* obowiązku wykonywania określonych tłumaczeń. Tłumacz może prosić również o udostępnienie mu materiałów umożliwiających poprawne wykonanie tłumaczenia pisemnego lub ustnego, w tym akt sprawy. Ostateczną decyzję w danej sprawie podejmuje sędzia¹⁵. Także rosyjski ustawodawca z jednej strony zapewnił tłumaczom określone prawa, a z drugiej nałożył na nich pewne obowiązki, których celem jest świadczenie wysokiej jakości usług. Zgodnie z art. 59 *Kodeksu postępowania karnego FR* tłumacz ma prawo zadawać pytania uczestnikom postępowania karnego w celu doprecyzowania uzyskanych informacji¹⁶. Dysponuje również prawem do zapoznania się z protokołem z czynności śledczej, w której brał udział, a także z protokołem z posiedzenia sądowego i zgłaszania uwag dotyczących poprawności zapisu tłumaczenia, które powinny być uwzględnione w protokole. Ponadto tłumacz może składać skargi na czynności (bezczynność) i decyzje osób wymienionych w art. 59 części 3 punkt 3 k.p.k. FR, które ograniczają jego prawa. Jednocześnie zgodnie z częścią 4 ww. artykułu tłumacz nie może uchylać się od stawienia w sądzie na wezwanie osoby prowadzącej śledztwo lub dochodzenie. W przypadku, gdy tłumacz nie stawia się w sądzie i nie usprawiedliwi swojej nieobecności, może podlegać karze grzywny¹⁷ (art. 168 p. 2 k.p.k. FR). W Polsce w stosunku do tłumacza, który bez należytego usprawiedliwienia nie stawiał się na wezwanie organu prowadzącego postępowanie karne, albo bez zezwolenia wydalili się z miejsca czynności przed jej zakończeniem, również może zostać

¹⁵ PT TEPiS stoi na stanowisku, że tłumacz powinien mieć zagwarantowane prawo do przygotowania się do tłumaczenia rozpraw. Taki też pogląd został zawarty w *Kodeksie Tłumacza Przysięgłego RP*. Towarzystwo uważa, że niedostępnienie akt sprawy powinno być traktowane jak szczególnie ważna przyczyna uzasadniająca odmowę wykonania tłumaczenia.

¹⁶ Należy zwrócić uwagę, że zgodnie z § 67 *Kodeksu tłumacza przysięgłego RP* tłumacz ma prawo podczas tłumaczenia ustnego poprosić o wyjaśnienie znaczenia użytych pojęć i terminów prawnych lub innych specjalistycznych, jeśli wykraczają poza jego wiedzę. W komentarzu podkreśla się, że tłumacz może zwrócić się bądź to do prawników, biegłych, specjalistów uczestniczących w rozprawie o wyjaśnienie znaczenia niezrozumiałego dla niego terminu, bądź do cudzoziemca o wyjaśnienie, krótką rozmowę w przypadku, gdy jego wypowiedź jest niezrozumiała lub niejednoznaczna – jednak w tym celu każdorazowo powinien otrzymać zgodę przewodniczącego składu. Na obszarze FR osoba dokonująca tłumaczenia nie musi uzyskiwać takiej zgody, a sama podczas aktu komunikacji decyduje, w którym momencie chce doprecyzować uzyskane informacje.

¹⁷ Wysokość grzywny, która może być zasądzona od tłumacza w FR wynosi zaledwie ok. 2,5 % przeciętnego miesięcznego wynagrodzenie w Rosji (dane za 2017 r.).

nałożona kara pieniężna¹⁸ (art. 285 § 1 k.p.k. RP). Ponadto wyjątkowo może być zarządzone zatrzymanie tłumacza i jego przymusowe doprowadzenie (art. 285 § 3 k.p.k. RP). Jeżeli uchylanie się od wykonania czynności tłumacza ma charakter uporczywy, wówczas w stosunku do tłumacza można zastosować niezależnie od kary pieniężnej aresztowanie na czas nieprzekraczający 30 dni (art. 287 § 2 k.p.k. RP). Jak możemy zauważyć, sankcje, którym może podlegać tłumacz, zwłaszcza w Polsce, są bardzo dotkliwe, tym bardziej biorąc pod uwagę dysproporcję między możliwą karą pieniężną nałożoną na tłumacza w Polsce i Rosji a przeciętnym miesięcznym wynagrodzeniem w tych państwach.

Zważywszy na zasadę aktywnego udziału stron w postępowaniu, która została uregulowana w ratyfikowanej zarówno przez Polskę, jak i przez Rosję *Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, pomoc tłumacza osobie niewładającej w wystarczającym stopniu językiem postępowania winna być zapewniona na każdym jego etapie. Dla samego tłumacza nie bez znaczenia jest wybór strategii tłumaczenia, kontekstu, miejsca, które zajmuje podczas wykonywania swej pracy. Ani polskie, ani rosyjskie ustawodawstwo nie narzuca osobie dokonującej przekładu określonej techniki wykonywania tłumaczenia, ani też miejsca, które tłumacz musi zająć. Należy pamiętać, że tłumacz jest powoływany w celu zapewnienia skutecznej komunikacji. Jednak, aby ją osiągnąć, musi mieć zapewnione odpowiednie warunki do wykonywania pracy, m.in. nie bez znaczenia jest właściwe umiejscowienie rozmówców, gwarantujące dobrą słyszalność. Pożądanym modelem jest sytuacja, w której wszyscy uczestnicy widzą się nawzajem, natomiast optymalnym dystansem – odległość zawierająca się w strefie społecznej wg klasyfikacji przestrzeni proksemicznych Edwarda T. Halla (2001), gdyż daje ona poczucie komfortu i swobody, przy czym gwarantuje także dobrą słyszalność (oczywiście nie zawsze istnieje możliwość jej zapewnienia, zwłaszcza w postępowaniu karnym sądowym¹⁹).

Kontakt wzrokowy, dobra słyszalność bezwzględnie ułatwiają pracę tłumacza, są gwarantem komfortu psychicznego, co również przekłada się na jakość wykonywanego tłumaczenia. Aspekt ten jest na tyle istotny, iż zwracają na niego uwagę różne organizacje zrzeszające tłumaczy. Europejskie Stowarzyszenie Tłumaczy Sądowych (EULITA) w porozumieniu z Europejskim Stowarzyszeniem Karnistów (ECBA) postuluje, aby umożliwić tłumaczowi zajęcie miejsca, z którego będzie mógł dobrze widzieć i słyszeć wszystkich uczestników

¹⁸ Wysokość kary pieniężnej, która może być zasądzona od tłumacza w RP wynosi ok. 98,94 % przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia netto w gospodarce narodowej (dane za 2017 r.).

¹⁹ W FR podczas posiedzeń sądu oskarżeni bardzo często przebywają w klatkach.

postępowania, oraz mieć możliwość przekazywania informacji²⁰. W *Kodeksie tłumacza przysięgłego* również jest mowa o tym, iż tłumacz ma prawo zająć miejsce w pobliżu osoby, której wypowiedzi ma tłumaczyć, aby zapewnić sobie odpowiednią słyszalność i kontakt wzrokowy z tą osobą (§ 62). Również Związek Tłumaczy Rosji wspólnie z Narodową Ligą Tłumaczy i Translation Forum Russia we wspólnym projekcie, którego uwieńczeniem była publikacja *Tłumaczenia symultaniczne i konsekwentne. Rekomendacje dla praktykujących tłumaczy* (2015) [*Синхронный и последовательный перевод. Рекомендации практикующим переводчикам.*] (red. Nikolaj Duplenskij) postulują, aby zapewnić tłumaczom ustnym jak najbardziej komfortowe warunki do wykonywania pracy²¹.

Praca tłumacza ustnego będąca nieodzownym elementem w postępowaniu karnym, w tym karnym sądowym nie jest łatwa ze względu na konieczność posiadania określonych umiejętności i predyspozycji, jak dobra pamięć krótkotrwała, podzielność uwagi, umiejętność utrzymywania koncentracji, odporność na stres. Tłumacz przysięgły ponadto jest zobowiązany do posiadania niezbędnej wiedzy merytorycznej, czego gwarantem jest przytoczona wcześniej *Ustawa o zawodzie tłumacza przysięgłego RP*. Na mocy tego aktu wprowadzono egzamin na tłumacza przysięgłego, podczas którego weryfikowana jest wiedza i umiejętności potencjalnych przyszłych adeptów zawodu. Ustawa reguluje także istnienie Komisji Odpowiedzialności Zawodowej, której nadrzędnym celem jest czuwanie nad jakością wykonanych tłumaczeń poprzez prowadzenie postępowań z zakresu odpowiedzialności zawodowej.

Niestety rosyjski ustawodawca nie położył tak dużego nacisku na odpowiednie przeszkolenie tłumaczy powołanych do udziału w postępowaniu karnym, w tym karnym sądowym. Jak zauważa przytaczany wcześniej Iszmuchamietow, nigdzie nie zostało sprecyzowane pojęcie biegłej znajomości języka. Z treści art. 59 k.p.k. FR regulującego kompetencje, które powinien posiadać tłumacz, nie wynika, że musi on dysponować wiedzą specjalistyczną i znać zunifikowaną terminologię prawną, a także, że powinien przynajmniej orientować się w systemach prawnych państw języka oryginału i języka przekładu. Są to niezwykle istotne aspekty, na które zwracali uwagę liczni badacze, m.in. Susan Šarčević, niejednokrotnie podkreślająca, że terminy prawne różnych systemów prawnych w większej części są nieprzystawalne (Šarčević 1997: 231). Taki punkt widzenia podziela również Jerzy Pieńkos, twierdząc, iż „niepewność semantyczna, którą charakteryzuje się słownictwo prawne i prawnicze, wynika

²⁰ Patrz: *Vademecum. Wskazówki na temat bardziej skutecznej komunikacji z udziałem tłumaczy* przedstawione na konferencji ECBA w Antwerpii, Belgia w 2010 r.

²¹ W publikacji co prawda nie kładziono nacisku na tłumaczy ustnych wykonujących tłumaczenia na potrzeby organów ścigania, prokuratury i sądów, a skupiono się na rekomendacjach dla wszystkich tłumaczy ustnych.

z faktu, że nie istnieją dwa identyczne systemy prawne na świecie” (Pieńkos 1999: 158). Tłumacz zawsze powinien mieć świadomość istnienia tych różnic. W danym kontekście szczególnie ważne wydają się poniższe słowa Barbary Kielar: „Tłumacz musi przede wszystkim odszyfrować i zrozumieć sens wypowiedzi i właśnie ten sens musi stanowić podstawę do sformułowania tekstu docelowego, przy zastosowaniu ekwiwalentów terminologicznych” (Kielar 2002: 177). Zgodnie z postulatem Kielar, podczas tłumaczenia terminów należy sięgać do ich definicji, gdyż niejednokrotnie dopiero po tej operacji możemy mieć właściwy podgląd na znaczenie terminu. Jednak nawet przy uwzględnieniu powyższego zalecenia tłumacz często stoi przed dylematem związanym z wyborem ekwiwalentu. Mając świadomość rozbieżności systemów prawnych, zdaje on sobie sprawę, że niejednokrotnie ekwiwalent, na który się decyduje, nie jest idealny, ponieważ ideał często po prostu nie jest możliwy do osiągnięcia. Niemniej jednak wybory dokonywane przez tłumacza muszą być świadome, gdyż, jak podkreśla Kielar, „w tłumaczeniu wszystko jest względne, ale nie dowolne” (Kielar 1998: 23).

Wychodząc naprzeciw potrzebom tłumaczy, w Polsce na przestrzeni lat powstawały różne publikacje z zakresu teorii i praktyki przekładu, których celem jest zapewnienie odpowiedniego merytorycznego przygotowania przyszłych adeptów zawodu. W tym miejscu nie można nie wspomnieć o licznych pozycjach wydawnictwa Translegis, wśród których na szczególną uwagę zasługuje czasopismo specjalistyczne „Lingua Legis” wydawane pod auspicjami Polskiego Towarzystwa Tłumaczy Przysięgłych i Specjalistycznych TEPiS oraz *Kodeks tłumacza przysięgłego z komentarzem* pod red. D. Kierzkowskiej. To właśnie ostatnia z wyżej przytoczonych publikacji stała się wykładnią zasad wykonywania tłumaczeń przez tłumaczy przysięgłych. Zostały w niej również zawarte zasady etyki zawodowej opracowane przez środowisko zawodowe tłumaczy, tj. przez PT TEPiS²². Z myślą o przyszłych adeptach zawodu zostały stworzone również pozycje z serii *Z teorii i praktyki przekładu* wyd. Instytutu Słowiańszczyzny Wschodniej UWM w Olsztynie. Organizowane są studia podyplomowe, kursy i warsztaty skierowane do tłumaczy specjalistycznych i przysięgłych, a także osób zainteresowanych nabyciem uprawnień tłumacza przysięgłego, których celem jest poszerzanie wiedzy i wymiana doświadczeń.

W Rosji od kilku lat świadomość potrzeby kształcenia tłumaczy specjalizujących się w określonych dziedzinach stale wzrasta. Na rynku zaczęły pojawiać się oferty szkoleniowe oraz podręczniki traktujące o teorii i praktyce przekładu, w tym tłumaczenia prawnego i prawniczego, m.in.: *Переводчик*

²² PT TEPiS aktualnie opracowuje nowy *Kodeks zawodowy tłumacza*, który również będzie zawierał zasady etyki zawodowej tłumaczy.

в уголовном процессе: научно-практическое руководство А. В. Рыжаков, *Юридический перевод. Основы теории и практики. Учебное пособие*. К. Л. Левитан, *Пособие по юридическому переводу* Н. Д. Артемюк, *Юридический перевод: практический курс* В. В. Алимов, *Курс юридического перевода* В. Ф. Назаров. Niemniej jednak należy uświadomić sobie, że, po pierwsze, większość pozycji obecnych na rosyjskim rynku wydawniczym dotyczy przekładu rosyjsko-angielskiego, a po drugie, że w przeważającej mierze traktują one o prawie handlowym, gospodarczym i cywilnym, co bez wątpienia wynika z potrzeb rynku ukierunkowanego na współpracę międzynarodową w sferze biznesu. Niestety inne rodzaje przekładu prawniczego oraz przekład *stricte* sądowy ciągle pozostają w cieniu. Optymizmem napawa jednak fakt, że Związek Tłumaczy Rosji cały czas postuluje powołanie do życia instytucji tłumacza sądowego, co bez wątpienia pozytywnie wpłynęłoby na jakość tego typu tłumaczeń i wiązałoby się z położeniem większego nacisku na odpowiednie przeszkolenie tłumaczy.

Jak podkreślono we wstępie, prawo do rzetelnego procesu jest fundamentalnym prawem każdej osoby. Zapewnienie tego prawa często idzie w parze z zapewnieniem wysokiej jakości usług z zakresu przekładu. Odpowiedzialne wypełnianie obowiązków tłumacza jest kluczowe, ponieważ często to właśnie jakość wykonanego przekładu warunkuje rozstrzygnięcia, które zapadają. Niewierne przetłumaczenie części wypowiedzi może skutkować poważnymi następstwami dla strony postępowania. Biorąc pod uwagę charakter i wagę konsekwencji, które może pociągać za sobą źle wykonane tłumaczenie, zarówno, a może przede wszystkim, ustawodawca (poprzez precyzyjne formułowanie przepisów aktów normatywnych), jak i każdy tłumacz indywidualnie powinien dolożyć wszelkich starań, aby usługi w zakresie przekładu świadczone były na najwyższym poziomie, a każda osoba wymagająca tego typu pomocy rzeczywiście miała zagwarantowane prawo do rzetelnego procesu.

BIBLIOGRAFIA

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/64/UE z dnia 20 października 2010 r. w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego w postępowaniu karnym (Dz. U. L142/1).
- Vademecum. Wskazówki na temat bardziej skutecznej komunikacji z udziałem tłumaczy (2010)* Europejskie Stowarzyszenie Tłumaczy Sądowych i Europejskie Stowarzyszenie Karnistów. <http://www.eulita.eu/sites/default/files/Vademecum-pl.pdf> [dostęp 18.07.2016].

- Groot G.R. de. (1988) „Problems of Legal Translation from the Point of View of a Comparative Lawyer”, w: *Translation, our future. Proceedings of XIth World Congress of FIT*, Maastricht; EUROTERM: 407–421.
- Hall E. T. (2001) *Ukryty wymiar*, Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA.
- Hofmański P. (red.) (2011) *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do art. 1–296. Tom I*. Warszawa: C.H. Beck.
- Kielar B. Z. (1998) „O różnych sposobach oceny jakości przekładu”. *Lingua Legis* (6), 20–25.
- Kielar B. Z. (2002) „Języki specjalistyczne a translatoryka”, w: Lukszyn J. (red.) *Problemy technolingwistyki*. Warszawa: Katedra Języków Specjalistycznych, 171–180.
- Kierzkowska D. (2008) *Tłumaczenie prawnicze*. Warszawa: Wydawnictwo Translegis.
- Kodeks tłumacza przysięgłego z komentarzem* (2015), Kierzkowska D. (red.). Warszawa: Wydawnictwo Translegis.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku* (Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483).
- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności* sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. 1993 nr 61 poz. 284).
- Lasek Ł., Helsińska Fundacja Praw Człowieka, „Prawo do rzetelnego procesu sądowego” [dostęp: 18 lipca 2016] http://www.hfhrpol.waw.pl/precedens/images/stories/rzetelny_proces.pdf.
- Pieńkos J. (1999) *Podstawy juryslingwistyki. Język w prawie – prawo w języku*. Warszawa: Oficyna Prawnicza Muza S.A.
- Poznański J. (2007) *Tłumacz w postępowaniu karnym*. Warszawa: Wydawnictwo Translegis.
- Słownik Języka Polskiego [dostęp: 17.05.2018]. <https://sjp.pwn.pl/szukaj/czynna%20znajomo%C5%9B%C4%87%20j%C4%99zyka.html>.
- Šarčević S. (1997) *New Approach to Legal Translation*. The Hague/London/Boston: Kluwer Law International.
- Toury G. (1979) „Interlanguage and Its Manifestation in Translation”. *Meta* (vol. 24 no 2), 223–231.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. 1997 nr 88 poz. 553 ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. 1997 nr 89 poz. 555 ze zm.).
- Ustawa z dnia 25 listopada 2004 r. o zawodzie tłumacza przysięgłego (Dz. U. 2004 nr 273 poz. 2702 ze zm.).
- Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. 2001 nr 98 poz. 1070 ze zm.).
- Wielki Słownik Języka Polskiego [dostęp: 17.05.2018]. http://www.wsjp.pl/index.php?id_hasla=3630.

- Алимов В. В. (2005) *Юридический перевод: практический курс*. Москва: «Кон-Книга».
- Артемюк Н. Д. (1998) *Пособие по юридическому переводу*. Москва: НВИ – Варяг.
- Гриненко А. В. (2001) *Система принципов уголовного процесса и ее реализация на досудебных стадиях уголовного процесса*. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Воронеж.
- Дупленский Н.К. (2015) *Синхронный и последовательный перевод. Рекомендации практикующим переводчикам. Вторая редакция от июня 2015 г.* Москва: Р. Валент.
- Ишмухаметов Я. М. (2006) „Требования, предъявляемые к переводчику в уголовном судопроизводстве”. *Вестник ЮУрГУ* (№ 5), 150–152.
- Конституция Российской Федерации от 12 декабря 1993 г. (с учетом поправок, внесенных Законами Российской Федерации о поправках к Конституции Российской Федерации от 30.12.2008 N 6-ФКЗ, от 30.12.2008 N 7-ФКЗ, от 05.02.2014 N 2-ФКЗ, от 21.07.2014 N 11-ФКЗ).
- Левитан К. Л. (2011) *Юридический перевод. Основы теории и практики. Учебное пособие*. Москва: Проспект.
- Назаров В. Ф. (1994) *Курс юридического перевода*. Москва: Инфосерв.
- Рыжаков А. В. (2007) *Переводчик в уголовном процессе: научно-практическое руководство*. Москва: Экзамен.
- Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18 декабря 2001 г. № 174–ФЗ (ред. от 06 июля 2016 г.).
- Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. № 63-ФЗ (ред. от 06 июля 2016 г.).

SUMMARY

The right to a fair trial is a fundamental right of every human being. For the people who do not know the language of proceedings, the interpreter is one of their participants to guarantee obeying this law. Due to the fact that the interpreters play such an important role, the present article attempts at comparing the selected aspects concerning their participation in criminal proceedings, including judicial criminal proceedings on the grounds of Polish and Russian legislation. Among others, the interpreter's responsibility, his/her rights and duties, knowledge and competence required, as well as available tools which let him/her develop essential skills were pointed out.

Key words: interpreter, criminal proceedings, legal regulations, responsibility, competence development

Monika Sadowska, studentka studiów doktoranckich w zakresie językoznawstwa na Wydziale Nauk Humanistycznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Instytut Filologii Słowiańskiej, Katedra Translatoryki i Języków Słowiańskich. Zainteresowania badawcze: przekład ustny środowiskowy, przekład polskich i rosyjskich tekstów prawnych i prawniczych.

